

YÜNGÜL SƏNAYE MÜƏSSİSƏLƏRİNİN RƏQABƏTQABİLİYYƏTLİLİYİNİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

C. A. VƏLİYEV

Sumqayıt Dövlət Universiteti

Yüngül sənaye müəssisələrində rəqabət strategiyasının müəyyənəşdirilməsi istehsal olunan məhsulların rəqabətqabiliyyətliliyinin qiymətləndirilməsinin əsas şərtlərindəndir. Rəqabətqabiliyyətliliyinin qiymətləndirilməsində məhsulların rəqabətə davamlılığının yüksəldilməsini şərtləndirən ümumi xarakterli tədbirlər, istehsalçıların ixrac fəaliyyətinin həyata keçirməsinə və genişləndirilməsinə yönəldilmiş birbaşa yardımlar, xarici bazarlarda milli istehsalçıların məhsullarına tələbin formalaşmasına yönəldilmiş tədbirlər və s. əsas şərtlərdəndir.

Açar sözlər: rəqabət, səmərə, integrasiya, xərc, mənfəət, qiymətləndirmə.

Yüngül sənaye müəssisələrinin rəqabətqabiliyyətliliyi məsələsi hazırkı iqtisadi münasibətlər şəraitində həm elmi, həm də təcrübəvi baxımdan xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Rəqabət bazar iqtisadi münasibətləri şəraitində iqtisadi artımın, məhsulun keyfiyyətinin yaxşılaşdırılmasının, elmi-texniki tərəqqinin sürətlənməsinin, istehsal xərclərinin və qiymətlərin aşağı düşməsinin stimullaşdırıcı amillərindəndir. Bu baxımdan yüngül sənaye müəssisələri arasında əlverişli rəqabət mühitinin yaradılması və rəqabət üstünlüklərinin müəyyən edilməsi son dərəcə vacibdir.

Yüngül sənaye sahələrində rəqabət strategiyasının müəyyənəşdirilməsi

Yüngül sənayedə rəqabət üstünlükləri strategiyalar əsasında qurulan və bazar şəraitinə uyğunlaşdırılan tədbirlərin müəyyənəşdirilməsində tələbin təmin edilməsi, innovasiyaların tətbiqi, sosial və iqtisadi şəraitin dəyişməsi və s. əsas məsələlərdən hesab edilir (1). Rəqabət strategiyasının hazırlanması zamanı müəssisələrin güclü və zəif tərəfləri, sahənin özünün və milli iqtisadiyyatın həmin sahədə və bütövlükdə ölkədə rəqabəti müəyyənəşdirən strukturları haqqında mümkün qədər tam təsəvvürə malik olmaq lazım gəlir. Rəqabət strategiyası baxımından formalaşmış mühitin müəssisələrin rəqabət üstünlüyünün yaranmasına hansı şəkildə təsir göstərə biləcəyini dəqiq bilmək tələb xüsusilə vacibdir. Yüngül sənaye sahələrində rəqabət strategiyasının müəyyənəşdirilməsi müəssisələrin rəqabətqabiliyyətliliyinin qiymətləndirilməsinin əsas şərtlərindəndir. Rəqabətqabiliyyətliliyinin qiymətləndirilməsində isə aşağıdakı tədbirlər əsas götürülür: məhsullarının rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsini şərtləndirən ümumi xarakterli tədbirlər; istehsalçıların ixrac fəaliyyətinin həyata keçirməsinə və genişləndirilməsinə yönəldilmiş birbaşa yardımlar; xarici bazarlarda milli istehsalçıların məhsullarına tələbin formalaşmasına yönəldilmiş tədbirlər.

Yüngül sənaye müəssisələrinin rəqabətqabiliyyətliliyinin qiymətləndirilməsində xarici və daxili

amillərin nəzərə alınması xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Əsas xarici amillərə istehlakçıları, onların zövqlərini, bazarın segmentləşdirilməsini, bazar konyunkturunu, bazarın tələbatının dəyişmə meyllərinin müəyyən edilməsini, tələbin həcmnin proqnozlaşdırılmasını, rəqabət mühitini, müəssisənin bazarda tutduqları mövqeləri və s. aid etmək olar. Daxili amillərə isə müəssisələrin məhsul istehsalı sahəsində fəaliyyəti, xərclər, qiymətlər, müəssisənin güclü və zəif tərəfləri, müəssisənin istehsal potensialı və s. aid edilir.

Yüngül sənaye müəssisələrinin rəqabətqabiliyyətliliyinin qiymətləndirilməsində mərhələli şəkildə aparılır:

Birinci mərhələdə mövcud strategiya qiymətləndirilir. Bazarın tələblərinin təmin edilməsi üçün müəssisələrin daxili imkanlarının və onların istifadə səviyyəsinin təhlili nəzərdə tutulur. İkinci mərhələdə mövcud strategiya dəqiqləşdirilir, yaxud yenisi formalaşdırılır. Üçüncü mərhələ mümkün risklərin planlaşdırılmasını nəzərdə tutur. Rəqabət strategiyasının formalaşdırılmasının dördüncü mərhələsində strateji alternativlərin konkret seçimi həyata keçirilir.

Aparılan araşdırmalar göstərir ki, məhz qeyd edilənlərin təcrübədə kifayət səviyyədə nəzərə alınmaması, yaxud tətbiq edilməməsi respublikamızın bəzi yüngül sənaye müəssisələrinin fəaliyyətində, xüsusilə rəqabətqabiliyyətliliyinin yüksəldilməsi ilə əlaqədar bir sıra problemlərə gətirib çıxarmışdır. Məsələn, Gəncə Tekstil ASC-nin statistik məlumatlarını təhlil edərkən məlum olur ki, bu müəssisədə son illər əsas iqtisadi göstəricilər üzrə mənfə meyllər müşahidə edilir. Belə ki, müqyisənin aparıldığı 2010-2014-cü illərdə ümumi məhsulun dəyəri 263,8 min manatdan 276,8 min manata yüksəlsə də (4,9%) məhsul satışından pul daxilolmaları 19,5% azalmışdır. Müəssisə üzrə istehsal xərclərində 11,1% azalma baş versə də məhsul satışından mənfəət əldə edilməmişdir, əksinə bütün illər üzrə satışın nəticəsi zərərle başa gəlmişdir – 2010-cu ildə zərərin məbləği 538,3 min man., 2011-ci ildə 148 min

man., 2012-ci ildə 339,1 min man., 2013-cü ildə 610,9 min man., 2014-cü ildə 436,6 min man. Göründüyü kimi 2010-cu ilə müqayisədə 2014-cü ildə zərərin səviyyəsində 18,9% azalma baş versə də zərərin məbləği müvafiq illərdə kifayət qədər yüksək olmuşdur. Təbii ki, belə şəraitdə müəssisə həm yerli, həm də xarici müəssisələrlə rəqabət aparma imkanına malik ola bilməz.

Yüngül sənaye müəssisələrinin rəqabətqabiliyyətliliyinin əsas göstəriciləri olan mənfəət və istehsal xərclərinin mövcud səviyyəsi göründüyü kimi Gəncə Tekstil ASC-nin rəqabətqabiliyyətli məhsul istehsalına imkan vermir. Araşdırmalardan aydın olur ki, müəssisədə rəqabətqabiliyyətli məhsul istehsalının təmin olunması ilə bağlı əsas problemlərdən biri yeni texnika və texnologiyaların istehsalata cəlb edilməsində çətinliklərin mövcudluğudur. Bu, həm maliyyə, həm də integrasiya və qarşılıqlı iqtisadi münasibətlərin inkişaf səviyyəsi ilə bağlı olan məsələlərdir. Bu baxımdan müəssisənin xammal istehsalçıları ilə, o cümlədən yüngül sənayeni xammalla təmin edən aqrar sahə müəssisələri ilə mövcud əlaqələrində də qarşılıqlı iqtisadi maraqlar baxımından problemlər müşahidə olunmaqdadır.

Göstərilənlər və qabaqcıl xarici təcrübənin araşdırılması belə qənaətə gəlməyə əsas verir ki, hazırda aqrar-sənaye integrasiyasının stimullaşdırılması məsələləri iqtisadi məqsədəuyğunluq və mənfəət, ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyinin təminatı və bu kimi bir çox mühüm meyarlara əsaslanmaqla həll edilməlidir. Integrasiya əlaqələrinin məqbul səviyyəsi itkilərin və xərclərin azaldılması, risklərin bölüşdürülməsi və iqtisadi fəallığın yüksəldilməsi, məhsulun istehsalçıdan istehlakçıya qədər hərəkətində səmərəliliyin yüksəldilməsi üçün əlverişli şərait yaradır. Təbii ki, integrasiya əlaqələrinin inkişafının stimullaşdırılması üçün normal iqtisadi və institusional mühit olması vacib şərtidir.

Aqrar-sənaye integrasiyası prosesinin stimullaşdırılması, müvafiq sahələrdə kəmiyyət və keyfiyyətin, iqtisadi fəallığın, onların zəruri istiqamətlərdə ölçülməsi və qiymətləndirilməsini nəzərdə tutur. İqtisadi fəallıq səviyyəsinin müəyyənləşdirilməsi və həmin səviyyənin gücləndirilməsi imkanlarının qiymətləndirilməsi mənfəət və tələbat kimi bir sıra mühüm göstəricilərin dəqiq kəmiyyət xarakteristikasının verilməsini, müvafiq təhlillərin aparılması və ümumiləşdirilməsini tələb edir. Məhz iqtisadi marağın kəmiyyətə səciyələndirilməsi hazırda mürəkkəb, eyni zamanda vacib məsələlərdən biridir.

Yüngül sənaye müəssisələri ilə xammal istehsalçıları arasında integrasiya əlaqələrinin stimullaşdırılması məhsul, xidmət, informasiya və s. mübadiləsinin həyata keçirilməsinin asanlaşdırmasına da istiqamətlənir. Rəqabətqabiliyyətli məhsulların istehsalı və satışının stimullaşdırılmasının ənənəvi vasitə-

ləri, integrasiyası prosesinə bir qayda olaraq müsbət təsir edir. Bununla belə, sahələrarası əlaqələrin intensivləşdirilməsində maraqlı olan tərəflərin iqtisadi münasibətlərinin tənzimlənməsi və stimullaşdırılması üçün istehlakçıların rəqabətə davamlı məhsullara qarşı müsbət davranışının həvəsləndirməsinə xüsusi diqqət yetirilməlidir (2).

Yüngül sənaye müəssisələrinin rəqabətqabiliyyətliliyinin qiymətləndirilməsi qeyd edilənlərlə yanaşı optimal stimullaşdırma mexanizminin müəyyən edilməsini tələb edir. Bu baxımdan rəqabətə davamlı məhsulların satışının stimullaşdırılmasına üstünlük verilməsi, stimullaşdırıcı tədbirlərdən hansı səviyyədə istifadə edilməsi, bu məqsədlə nə qədər maliyyə vəsaiti ayrılması, həmin vəsaitin necə bölüşdürülməsi kimi məsələlərin həlli üçün integrasiya əlaqələrinin təkmilləşdirilməsinə dair qərarların optimallaşdırılması zəruridir.

Bununla belə, rəqabətqabiliyyətli istehsalın səmərəliliyinin təmin edilməsində kompleks amillərin nəzərə alınması əsas şərtlərdəndir. Yüngül sənayedə rəqabətqabiliyyətli istehsalın müxtəlif amillərə əsaslanan üstünlüklərinin reallaşdırılması, ilk növbədə istehsal potensialının artması ilə müşayiət edilir (3). İqtisadi fəaliyyətdə bu baxımdan maliyyə resurslarının hərəkətində idarəetmənin səmərəliliyinin artırılmasını, istehsalın proqnozlaşdırılmasının elmi-iqtisadi təminatı, rəqabət mühitinin tələblərini nəzərə alan innovativ yanaşmaları əhəmiyyətli şəkildə aktuallaşdırır.

Nəticə

Qeyd olunan istiqamətlərdə görülməli tədbirlər yüngül sənaye müəssisələrinin rəqabətqabiliyyətliyində iqtisadi cəhətdən əsaslandırılması vacib olan aşağıdakı istiqamətlərin qiymətləndirilməsi zərurətini ortaya qoyur:

- məsrəflərin azaldılması, o cümlədən sahələrarası əlaqələrdə və rəqabətqabiliyyətli məhsul istehsalı, mübadiləsi və istehlakı prosesində yaranan tranzaksiya xərclərinin minimum səviyyəyə endirilməsi;

- satışda daha səmərəli nəticələr əldə edilməsi baxımından elmi cəhətdən əsaslandırılmış prioritetlər əsasında reallaşdırılan fəaliyyətinin şaxələndirilməsi və genişləndirilməsi;

- yüngül sənaye məhsulları və xammal istehsalçıları arasında qarşılıqlı iqtisadi münasibətlərin genişləndirilməsi, istehsalat qədər və istehsaldan sonrakı dövrlərdə integrasiya əlaqələrinin intensivləşməsi;

- yeni texnika və texnologiyaların istehsalata cəlb edilməsinin stimullaşdırılması və ondan istifadə səviyyəsinin yaxşılaşdırılması;

- rəqabətqabiliyyətli yüngül sənaye məhsullarının istehsalı ilə yanaşı, həmin məhsulların ixracının stimullaşdırılması;

- yüngül sənaye müəssisələrinin istehsal potensialından istifadə səviyyəsinin yaxşılaşdırılması tədbirlərinin həyata keçirilməsi və s.

1. Калач С.Ю. Анализ тенденций развития лёгкой промышленности. Информационно-методические материалы: дайджест. Екатеринбург: ПРЦ РПО ЛП, 2008. – 72 с. 2. Мазилкина Е.И., Паничкина Г.Г. Основы управления конкурентоспособностью. Год издания: 2008 Издательство: «Омега-Л». 3. Жихарев А.П., Фукина О.В., Абдуллин И.Ш., Махоткина Л.Ю. Влияние факторов окружающей среды на материалы легкой промышленности. Монография. — Казань: КГТУ, 2011. – 232 с.

Оценка конкурентоспособности предприятий легкой промышленности

Дж. А. Валиев

Определение конкурентной стратегии в предприятиях легкой промышленности является одним из основных условий в переоценке конкурентоспособности продукции. Меры общего характера в переоценке конкурентоспособности по повышению устойчивости продукции при конкуренции, прямая помощь, направленная на внедрение и расширение экспортного исполнения производителей, развитие национальных мер для спроса на продукцию местных производителей на внешних рынках и др. являются одним из основных условий.

Ключевые слова: конкурентоспособность, эффективность, интеграция, затраты, прибыль, оценка.

Evaluation of competitiveness of enterprises of light industry

J. A. Valiyev

Determining the strategy of competitiveness of the products of light industry is one of the key factors in the assessment of the competitiveness of the products. General measures aimed at increasing the competitiveness of products, direct aid to manufacturers in implementation and expansion of export activities, measures aimed at forming the demand for national products in foreign markets, etc. are key factors in the assessment of competitiveness of products.

Key words: competitiveness, efficiency, integration, cost, profit, assessment.

